

УДК 342.417

ІСТОРИЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

FORMATION AND HISTORY OF CONSTITUTIONAL ECONOMY

Кеменяш Р.Ю.,

*аспірант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету*

*ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
асистент кафедри конституційного,
адміністративного, фінансового права
Хмельницького університету управління та права*

Статтю присвячено становленню й розвитку конституційної економіки, що розглядається як інструмент становлення правової та демократичної держави. Саме конституційна економіка виступає одним із ключових понять для вирішення проблем як в економіці, так і в праві. Під час аналізу досліджень учених про це явище ми обрали їх різне географічне проживання для всебічного розгляду та запропонували своє розуміння конституційної економіки.

Ключові слова: конституційна економіка, конституційне право, історія становлення конституційної економіки, розвиток конституційної економіки.

Статья посвящена становлению и развитию конституционной экономики, которая рассматривается как инструмент становления правового и демократического государства. Именно конституционная экономика выступает одним из ключевых понятий для решения проблем как в экономике, так и в праве. При анализе исследований ученых о данном явлении мы выбрали их разное географическое проживание для всестороннего рассмотрения и предложили свое видение конституционной экономики.

Ключевые слова: конституционная экономика, конституционное право, история становления конституционной экономики, развитие конституционной экономики.

The article is devoted to the formation and development of constitutional economy, which is a tool for the development of legal and democratic state. That constitutional economics is one of the key concepts to solve problems in the economy and in law. In analyzing the research scholars of the phenomenon, we have chosen their different geographical residence for a comprehensive review and introduced his vision of constitutional economics.

Key words: constitutional economics, constitutional law, constitutional history of the formation of the economy, development of constitutional economics.

Постановка проблеми. Вивчення цієї теми в національному законодавстві не вирізняється широким спектром аналізу. Праці зарубіжних учених є специфічними та пристосованими до їх законодавства. Тому гармонізація права, зокрема, українського з міжнародним економічним правом, є частиною міжнародного права. Зіставлення внутрішньої економіки із зовнішньою встановлює баланс для покращення однієї з них, яка має нижчий рівень. У нашому разі саме національна економіка потребує запозичень і реалізації ефективності.

Метою статті є виділення сутності економіки з конституційним характером для реальності проведення аналізу суспільства. Конституційність економічних відносин виявляє характер цілісної системи орієнтації економіки. Сама суть правового спрямування має вплив із боку політичної економії.

Виклад основного матеріалу. Односторонність у реалізації та розумінні не дає можливості рухатись уперед як юристам, так і економістам. Саме практичне значення реалізується як комплексний підхід у сфері економіки й права. Воно допомагає вирішити традиційну проблему юристів – незнання економіки, а для самих економістів – незнання питань права, особливо конституційного. Викладання економічних дисциплін без урахування

конституційно-правових факторів значно зменшує можливість усебічного аналізу економічних процесів [5, с. 11].

Розширення значення конституційних норм і принципів із метою прийняття економічних рішень послугувало виникненню конституційної економіки. Правова природа являє собою поле досліджень із проблем впливу конституційних положень, інституційних процедур та прийняття політичних рішень у сфері економіки. Ця наука є програмою аналізу з прямим запитом на правила й інституції, які прямо відносять до галузей конституціоналізму та економіки. Можна вважати, що цей термін виходить за межі визначення поняття «економічний аналіз конституційного права» через можливість альтернативних інституційно-правових конституційних норм [5, с. 223–224].

Щоб вивести дефініцію конституційної економіки, проаналізуємо погляди різних учених та надамо оцінку цього поняття.

Період 1930–1980 рр. характеризується взаємним проникненням правових та економічних доктрин і концепцій. Економічний аналіз застосовується до дослідження конституційних правовідносин та антикризової діяльності банківських інститутів США в період економічної депресії 1930-х рр. Успіхи американських економістів і юрис-

тів дозволили створити теоретичні наукові школи конституційної економіки на базі Чиказького університету (М. Фрідмен, Р. Коуз та інші вчені), Вірджинського політехнічного інституту (Дж. Б'юкенен, Г. Туллок) і Лос-Анджелеського університету (А. Альчян, Г. Демсец).

Одними з перших, хто надав визначення терміна «конституційна економіка», був Р. МакКінзі. Він представив цей термін, визна-

чивши його центральним предметом Heritage foundation conference, яку організував у Вашингтоні в 1982 р. Його випадкове додання прикметника «конституційний» до знайомої дисципліни примусило всіх звернути увагу на це словосполучення, що було необхідним для виявлення дослідницької програми, яка виникла як невід'ємна та залишалась частиною суспільного вибору протягом трьох десятиліть його існування.

Таблиця

Поняття конституційної економіки

Автор	Поняття конституційної економіки	Час і місце
Р. МакКінзі	Розглядається як інструмент впливу на стан і розвиток конституційності щодо держави й права через економічні проблеми	15 липня 1982 р., Вашингтон, США Heritage foundation conference
Дж.М. Б'юкенен	Його концепція базувалась на необхідності дослідження конституційних правил та обмежень, які повинні враховуватись політиками під час прийняття рішень	1987 р., Лондон, Великобританія
С. Фойгт	Є молодою дослідницькою програмою, що вважається економічним аналізом конституції, також відома як «конституційна політична економіка»	1997 р., Марбург, Німеччина
Л. Ван ден Хауве	У 1970-і рр. визначав як окремий напрям досліджень, що ґрунтувався на теорії суспільного вибору. У 1990-і рр. конституційна економіка перетворилась на велику науково-дослідну програму	1990 р., Брюссель, Бельгія
Г.А. Гаджієв	Конституційна економіка являє собою міжгалузеві знання про те, якою мірою конституційні норми й принципи впливають на прийняття політичними органами держави важливих економічних рішень, що приймають форму нормативних актів	2009 р., Московсько-Петербурзький філософський клуб, Росія

Термін «конституційна економіка» є відповідним об'єктивним феноменом, проте не можна передати значимість і застосовність економіки як дисциплінарної бази в розгляді й оцінці основоположних правил громадського порядку [3].

Неологізм Р. МакКінзі було прийнято й підтримано іншим американським ученим Дж.М. Б'юкененом як назву нової навчальної субдисципліни. Самого Дж.М. Б'юкенена було нагороджено Нобелівською премією з економіки за «розвиток договірних і конституційних основ для теорії економічного й політичного прийняття рішень» у 1986 р. Він першим висловив ідею конституційної економічної політики, при цьому вказавши на необхідність дослідження правил та обмежень, які мають враховуватись політиками. Мета науковця – показати цю доктрину саме з юридичної точки зору. На його думку, під час надання поняття бюджетоутворюючих економічних рішень необхідно враховувати конституційне взаємовідношення, яке виникає між приватними особами (власниками конституційних прав і свобод) та публічною владою. Цей фактор є важливішим, ніж розсуд політиків [1, с. 3].

Міжнародне визнання Дж.М. Б'юкенена як фахівця прийшло з дослідженням застосування економічних методів, які раніше тра-

диційно належали до політології, зокрема, теорії суспільного вибору.

Конституціоналізм був предметом критики через своє попереднє незнання економічних питань, проте цю критику було прийнято до уваги, тому вона сприяла розвитку конституційної економіки [1, с. 3]. Дж.М. Б'юкенен відкидає «будь-які органічні концепції держави як вищої мудрості до осіб, які є її членами».

Розширивши це поняття та наділивши більшою силою конституційні норми й принципи в цілях прийняття найважливіших економічних рішень, Дж.М. Б'юкенен першим вивів ідею конституційної політичної економіки. Він вказав на необхідність вивчення правил та обмежень, яких мають дотримуватись політики [5, с. 4]. І знову ж прослідковується його бажання підійти саме з економічної точки зору.

С. Фойгт також наводить поняття «конституційна політична економіка» та прирівнює його до синонімічного ряду «конституційна економіка» поряд із терміном «економічний аналіз». Класична економіка використовується з метою фокусування на аналізі вибору разом із правилами, тим самим припускаючи правила екзогенного (зовнішнього) встановлення й фіксування, тоді як конституційна економіка розширюється як програма досліджень шляхом аналізу вибору правил (наприклад, раціонального вибору) [4, с. 13].

Ще одним однодумцем в одноособовому сприйнятті термінів «конституційна економіка» та «конституційна політична економіка» є Л. Ван де Хауве. Цей термін було введено в 1970-і рр. Він визначався як окремий напрям досліджень, що ґрунтувався на теорії суспільного вибору.

Що ж являє собою теорія суспільного вибору? Public choice theory, як першопочатково її було названо, стосується не лише економіки, а й юриспруденції, зокрема, конституційного права.

Теорія суспільного вибору передбачає, як може вплинути на політичне співтовариство в цілому поведінка окремих осіб, які виступають як виборці або платники податків, лобісти чи кандидати в політичні діячі, обрані політики або члени політичних партій, бюрократи чи урядові керівники й судді. Причиною виникнення теорії суспільного вибору стали проблеми ринкового соціалізму й економіки добробуту. Часом її виникнення можна вважати 1930–1940 рр., що збігається з першими згадками про конституційну економіку.

Ця теорія характеризується вивченням політичних процесів, а економічна теорія намагається зв'язати поведінку індивідуальних осіб у їх економічній ролі покупців чи продавців, виробників або робітників, інвесторів чи підприємців із результатами, які проявляються на рівні економіки в цілому.

Теорія суспільного вибору для характеристики поведінки людини в політичній сфері використовує гіпотези дотримання особистого інтересу, повноти й транзитивності уподобань, раціональної максимізації цільової функції. Передбачено, що стосунки людей у політичній сфері може бути описано в термінах взаємовигідного обміну. Під час дослідження ставлять питання про існування та стабільність політичної рівноваги, шляхи її досягнення й оцінки цього стану на підставі теорії оптимуму В. Парето [7]. Поведінка як багатоаспектне явище не лише має політичну основу, а й повинна мати також правові ознаки.

Співвідношення політики та права варто пов'язувати з економікою. Ці три повноцінні системи регулюють одна одну. При цьому їх роль і значимість відрізняються. Право має трансформуючий характер. Це означає, що під впливом різних факторів і явищ право постійно пристосовується до них, змінюється, трансформується. Найбільш вагомими постають політика та економіка.

У 1990-і рр. конституційна економіка перетворилася на велику науково-дослідну програму.

У час світових конституційних змін не стало несподіванкою, що предмет обговорення суспільного вибору було перенесено від звичайних політичних рішень у межі

інституційно-конституційного ладу [2, с. 223].

Однак це питання не є новим. У широкому розумінні конституційна економіка є важливим компонентом у класичному підході. Теоретичні перспективи й реформістський підхід спостерігалися ще за часів А. Сміта. Сучасним аналогом можна вважати конституційну політичну економіку Дж.М. Б'юкенена. Відбувалося поєднання в одному цілому економічних, соціальних, політичних, філософських і правових перспектив, які колись були частиною дослідження поняття «моральна філософія».

Чи потрібно прирівнювати поняття «конституційна економіка» до терміна «конституційна політична економіка»? Думки вчених розділились. Як бачимо, дехто вживає їх у синонімічному ряду, із чим варто повністю погодитись. Результат виникнення терміна «конституційна економіка» фундаментально базується на політиці, після чого зображує свою природу в подвійному еквіваленті: економічних проблемах і конституційному праві. Обидва компоненти не були б «живою» структурною одиницею, якби не політика. Політика існує й розвивається весь час завдяки таким факторам, як історичні факти, соціальний розвиток, культурне ставлення тощо.

Також досить часто зустрічаємо конституційну економіку поряд із

поняттям «науково-дослідна програма». Звернемося до вчення І. Лакатоса, який був основоположником цієї методології. Чи можливо прирівнювати конституційну економіку до науково-дослідної програми? Згідно з його методологічною концепцією дослідницької програми є найбільшими науковими досягненнями, їх можна оцінювати на основі прогресивного чи регресивного зсуву проблем. При цьому наукові революції полягають у тому, що одна дослідницька програма (прогресивно) витісняє іншу. Така методологічна концепція пропонує новий спосіб раціональної реконструкції науки. Відповідно до концепції І. Лакатоса, фундаментальною одиницею оцінки має бути не ізольована теорія чи сукупність теорій, а «дослідницька програма». Тому, зображаючи конституційну економіку як науково-дослідну програму, розуміємо їй саме як науковий фактор [6, с. 274–275].

Конституційна економіка вивчає вплив економіки на державу. Як показує історичний досвід, ринкова економіка є основою існування демократичного режиму. Для демократії однаково небезпечні і відсутність, і необмежений розвиток свободи підприємницької діяльності, що призводить до монополізації економіки. Усвідомлення цієї загрози привело до появи антимонопольного законодавства, при-

йняття в багатьох країнах заходів із підтримки ринкової конкуренції та малого бізнесу. На стан, форму, стійкість демократичних режимів чималий вплив здійснюють такі фактори, як рівень економічного розвитку, поляризація суспільства, здатність держави підтримувати мінімальні соціальні стандарти, рівень життя населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Buchanan J.M. The Domain of Constitutional Economics // *Constitutional Political Economy*. – 1990. – № 1(1). – P. 1–18.
2. Van den Hauwe L. Constitutional Economics II / L. Van den Hauwe // *The Elgar Companion to Law and Economics*. – 2005. – Chapter 13. – P. 223–238.
3. *Constitutional Economics* / R. McKenzie ed. – Lexington : Lexington Books, 1984. – 200 p.
4. Voigt S. Positive Constitutional Economics / S. Voigt // *A Survey, Public Choice*. – 1997. – № 90. – P. 11–53.
5. Баренбойм П.Д. Конституционная экономика : [учебник для юрид. и эконом. вузов] / П.Д. Баренбойм, Г.А. Гаджиев, В.И. Лафитский, В.А. Мау. – М. : ЗАО «Юстицинформ», 2010. – 255 с.
6. Лакатос И. Методология исследовательских программ / И. Лакатос. – пер. с англ. – М. : Аст ; Ермак, 2003. – 380 с. – Электронный ресурс. – Режим доступа : <http://vikent.ru/enc/1929>.
7. Шibaева Н.В. Вплив сучасної фінансово-економічної кризи на відтворювальні пропорції економіки України / Н.В.Шibaева, Л.А. Батюк // *Вісник Харківського національного аграрного університету імені В.В. Докучаєва. Серія «Економічні науки»*. – 2013. – № 5. – С. 181–185.